

TALIŞ QIRIŞIQLIQ ZONASINDA EKZOGEN GEOLOJİ PROSESLƏRİN FORMALAŞMASI ŞƏRAİTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Nağıyev Ə.P. – IV kurs tələbəsi
Bakı Dövlət Universiteti

Tədqiqat sahəsi olan Talış qırışıqlıq zonası Respublikanın cənubunda yerləşir və bu bölgə orta dağlıq, dağətəyi zonadan ibarətdir.

Talış dağ sistemi Respublikanın əsas orografik vahidləri sırasındadır. Burovar silsiləsi, Peştəsər silsiləsi və eləcə də Talış dağ silsiləsindən ibarət olan, hündürlüyü 2477 m-ə çataraq özündə adları sadalanan dağ silsilələrini birləşdirən, həmçinin Kiçik Qafqaz dağlarından Elbrus dağlarına keçid həlqəsi olan Talış dağları respublikamızın cənub-şərq hissəsində yerləşir.

Astara və Burovar antiklinoriumları və eləcə də Yardımlı və Astraxanbazar sinklinoriumları birlikdə Viləşçayın hövzəsinə aid olaraq bu hövzənin tektonik sxeminin elementlərini təşkil edirlər.

Dağlıq və dağətəyi zonalarda Maykop və delüvial mənşəli gilli çöküntülər yayılan zonalarda ekzogen geoloji proseslərdən sürüşmə, Paleogen yaşlı qaya (sal) süxurlar yayılan zonalarda uçqunlar və töküntülər geniş yayılmışdır. Orta dağlıq ərazilərdə sellərin yaranması, töküntülər, qar uçqunları, bəzən uçqunlar, sürüşmələrin əmələ gəlməsi prosesləri geniş yayılmışdır.

Dağlıq Talış ərazisində ekzogen geoloji proseslərin həm növü, həm də intensivliyi sahələr üzrə müxtəlifdir. Ekzogen geoloji proseslərin daha yüksək intensivliyi Lənkərançayın və onun sağ qollarının başlanğıcının 38-40 km² sahəsində müşahidə edilir. Dağətəyi maili düzənlik zonasının alçaq dağlıq zonaya yaxın sahələrində müxtəlif tipli hadisələrlə müşayiət edilən ekzogen geoloji proseslər geniş inkişaf etmişdir.

Ərazinin orta dağlıq, eləcə də dağətəyi zonası Neogen və Paleogen yaşlı çökmə süxurlardan təşkil olunmuşdur. Litoloji tərkibinə gilləri, qumdaşlarını, bazaltı, andezitləri və həmçinin tuflu brekçiyaları aid etmək olar. Sel mənbəyini təşkil edən hövzəyə məxsus eroziya-sürüşmə sahəsi çayın başlanğıc hissəsinin yuxarı yamaclarında qeyd olunur. Həmçinin uçqun-töküntü, daş-töküntü sahələrini qeyd edərək, bu hadisələri sel əmələ gətirən hadisələr sırasına daxil etmək olar ki, bu ərazidə belə sahələrin ölçüsü 50 km²-ə yaxındır.

Ekzogen geoloji proseslərə aid olan sel axımları Viləşçayda müşahidə edilir. Bu proses bir qayda olaraq güclü dalğa şəklində özünü büruzə verir və 3-5 m hündürlüyə qədər qalxa bilir. Burada sel hadisəsi baş verən zaman əsasən Masallı və əlbəttə mütləq qiymətcə nisbətən aşağıda olan yaşayış məntəqələri, onların əkin sahələri, avtomobil yolları, bağlar və s. qarşısında böyük təhlükə yaradır.

Lənkərançayın hövzəsində yaranan sellər daha çox Lənkəran şəhərini, Xəzər dənizinə kimi olan sahədə yerləşən yaşayış məntəqələrini, həmçinin əkin sahələrini, bağları təhlükə qarşısında qoyur. Təhlükə qarşısında olan yaşayış məntəqələri kimi həm Lənkəran-Lerik suvarma kanalı, həm də Lənkəran-Astara avtomobil yolunu da qeyd etmək lazımdır.

İstisu çayı 1,42 m³/san su sərfinə malikdir. Bu çayda müşahidə olunan ən yüksək su sərfi 87,7 m³/san olduğu qeyd olunur. Çayda əmələ gələn sel hadisələri

əsasən Astara şəhərinə və Alaşar kəndindən aşağıda olan yaşayış məntəqələrini və eləcə də Lənkəran-Astara avtomobil yolunu təhlükə qarşısında qoyur.

Ən intensiv eroziya prosesləri Astara antiklinoriumuna aid edilir. Yardımlı sinklinoriumunu digərlərindən fərqləndirən xüsusiyyət ərazinin dislokasiyaya nisbətən az məruz qalmasıdır. Tektonik zonalar sırasında ən çox qırılmalar Alaşar-Burovar antiklinoriumunda rast gəlinir. Həmin bu qırılmalar Astara antiklinoriumu üçün də xarakterikdir.

Ekzogen geoloji proseslərin daha yüksək intensivliyi Lənkərançayın və onun sağ qollarının başlanğıcının 38-40 km² sahəsində müşahidə edilir. Bu ərazidə sürüşmə hadisələrinə tez-tez rast gəlinir. Sürüşmə prosesləri əsasən bitki örtüyünün az olduğu sahələrdə və qum-gil çöküntülərinin yayıldığı ərazilərə təsadüf edir.

Sürüşmələrin çoxu konsekvant xarakter daşıyır, yəni aşınma səthi üzrə baş verərək, ellüvial-dellüvial çöküntülərin səthi boyu yayılır. Çox az hallarda sürüşmələrin asekvent xarakter daşdığını müşahidə etmək olar.